

Тематски зборник научних радова
МИ И ДРУГИ КРОЗ ВИЗУРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

књига 3
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

МИ И ДРУГИ КРОЗ ВИЗУРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ
(Тематски зборник научних радова)

књига 3

ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Издавачи

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
e-mail institut.skp@gmail.com

Академија за националну безбедност Београд

За издаваче

Проф. др Драган Танчић, редовни професор
Проф. др Драган Симеуновић, академик

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Драган Танчић, редовни професор

Заменик главної и одговорної уредника издавачке делатности

Проф. др Драган Симеуновић, академик

Уредили и њиредили

Др Далибор Велојић, виши научни сарадник

Др Јован Симијановић, научни сарадник

Научни савети њубликације

Др Весна Зарковић, виши научни сарадник

Др Гордан Бојковић, виши научни сарадник

Др Александар Павловић, виши научни сарадник

Проф. др Синиша Мишић, редовни професор

Проф. др Божидар Зарковић, редовни професор

Др Срђан Цветковић, научни саветник

Др Саша Станојевић, ванредни професор

Лектјура и коректјура

Др Јелена Војиновић Костић, ванредни професор

Компјутерска обрада

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Pi-press“, Пирот

Тираж

150

ISBN 978-86-82736-05-9

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
Академија за националну безбедност Београд

Тематски зборник научних радова

МИ И ДРУГИ КРОЗ ВИЗУРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

књига 3

ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Лепосавић, 2024.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9–12
Марко П. Атлагић, <i>Исфабриковани „масакр“ у Рачку 1999. године и друге лаже као један од најосредних разлога НАТО агресије на СР Југославију / Србију</i>	13
Драгана Ј. Јањић, Горан М. Јанићијевић, <i>Рецепција феномена Косовски завет у савременој српској култури и изван ње</i>	21
Јован Ј. Алексић, <i>Петстоогодишњица Косовској боја у светлу извештаја Дабро–босанског Источника</i>	37
Марија М. Ненадић Журка, <i>Косовски вилајет у шиитској на румунском језику</i>	55
Божица З. Славковић Мирић, <i>Између сепарације и модернизације: поглед у развој пољопривреде на Косову и Метохији између два светска рата</i>	67
Далибор З. Велојић, <i>Хијенске прилике у вучићанском срезу и радови на побољшању снабдевања пијаћом водом 1930–1941.</i>	89
Иван М. Бецић, <i>Учешће Косова и Метохије у привреди Јужне Србије 1919–1929.</i>	101
Момир Н. Нинковић, Игор М. Ђурић, <i>Бели Руси у Метохији – Породица Чистић у Истоку (1928–1940)</i>	117
Небојша В. Стамболија, <i>Жртве Другој светској рату са простора Аутономне Косовско-метохијске области према подацима пописа жртва раја</i>	147
Душан М. Бојковић, <i>Установљивање Аутономне Косовско-метохијске области 1945.</i>	163
Сава Д. Ђурђевић, Весна С. Зарковић, <i>Развој општинске Лейосавић у двадесетом веку и миграциона кретања становништва (случај Крајугеца)</i>	181

Драгољуб Г. Мандић, „Косовски њроблем су сїворили комунисїи“: Борислав Пекић и косовско њиїање	203
Урош Д. Микетић, О Косову, на Косову, са Косова – њрилої њознавању њолийичке биоїрафије Пеїра Сїамболића	215
Стефан Иванов Анчев, Война НАТО против СРЈО – прелудия к конфликту вблизи российской территории	233
Александар С. Павловић, Унуїарейничка именованња код Срба у шарїланинској жуїи Сирињић: Пример Буїара, сїановника села Гоїшовуше	249
Невена С. Петковић, Филије: Кулїура исхране Срба и Албанаца на Косову и Меїохији и њен реїонални конїексїи	275
Верица Р. Грбовић, Кулїурне асимилације и дисимилације као њоследице динамике коезїисїенције Срба и Албанаца на њросїору Косова и Меїохије	299

Божица Ж. СЛАВКОВИЋ МИРИЋ*

Институт за новију историју Србије

ИЗМЕЂУ СТАГНАЦИЈЕ И МОДЕРНИЗАЦИЈЕ: ПОГЛЕД У РАЗВОЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА**

Апстракт: Пољопривреда на Косову и Метохији између два светска рата била је била основна привредна грана. Ипак, била је недовољно развијена, јер је производња била екстензивна, преовлађивао је примитиван начин обрађивања земље и мали посед (34,3% чинили су поседи до 2 ха). Становништво се највише бавило земљорадњом, сејањем кукуруза и пшенице, док су индустријско и крмно биље били слабије заступљени. Сточарство је било екстензивно, а квалитет стоке слаб. У раду се на основу архивских извора, стручне литературе, дневника и штампе, истражују покушаји југословенске државе да унапреди пољопривреду и да код сељака унесе модернији начин обрађивања земље и гајења стоке. Ипак, модернизацију коју су југословенске власти покушавале да уведу, сељаци на Косову и Метохији су слабо прихватили. Аграрна реформа је донела извесно побољшање али је напредак био спор. Пољопривредна пропаганда наилазила је на разне потешкоће јер су главно становништво сачињавали Турци и Албанци (65%) који су слабо или никако владали државним језиком.

Кључне речи: земљорадња, Косово и Метохија, Краљевина Југославија, пољопривреда, сточарство.

УВОД: КРАТАК ОСВРТ НА ПОЉОПРИВРЕДУ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ДО 1929. ГОДИНЕ

После 1918. Косово и Метохија су спадали у неразвијена подручја југословенске државе, а пољопривреда је била основна привредна грана. Екстензивна производња, примитиван начин обрађивања земље и

* Виши научни сарадник, ORCID 0000-0002-3748-3507, bozica.slavkovic@gmail.com

** Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2024. години бр. 451-03-66/2024-03/200016 од 5. 2. 2024.

доминација малог поседа (34,3% чинили су поседе до 2 ха) утицали су на то да пољопривреда буде на ниском степену развоја, па је цела Јужна Србија имала 22,7% обрађене земље (Исић 1999: 176-177). Насељеници су унели неке новине у обраду земље, староседеоци су почели да користе плуг, повећавао се број обрадивих површина, мада је све то споро продирало на село. Становништво се највише бавило земљорадњом, сејањем кукуруза и пшенице, док је крмно биље било мало заступљено (Гавриловић 1933: 11). Воћарство (гајење јабука и шљива) било је развијено у Метохији (у Косовској Митровици, Призрену и Урошевцу). Такође, у косовско-метохијском подручју било је развијено свиларство, односно гајење свилених буба (Гавриловић 1933: 58-65). Сточарство је било екстензивно, а квалитет стоке слаб. На подручју целе Јужне Србије 1928. било је 13,3% стоке у односу на целу Краљевину СХС (Јовановић 2002: 239). У Приштини је била основана сточарска станица, у Призрену Државна ергела, а у Пећи Пољопривредна школа сточарског смера. Најчешће су се гајиле овце, говеда, свиње, затим коњи, биволи, магарци и мазге (*Јубиларни зборник животиња и рада 1918-1928* 1928: 317-337).

У раду се уз помоћ архивских извора, објављених архивских извора, штампе, записа савременика и одговарајуће историјске литературе анализира пољопривреда на простору Косова и Метохије у периоду између два светска рата. Простор Косова и Метохије у овом периоду између улазио је у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца као део покрајине Јужне Србије, затим у оквир Врањске, Косовске, Рашке и Зетске области, а од 1929. у састав Краљевине Југославије као део Вардарске, Моравске и Зетске бановине (*Административно-територијалне промене у НР Србији од 1834-1954* 1955: 45-48; Бабовић Распоповић 2002: 66; Славковић Мирић 2018: 42; *Службене новине Краљевине СХС*, 28. април 1922: 1-2). У првом делу рада дајем преглед социјалне структуре становништва на основу које се види да је доминирало пољопривредно становништво и у граду и у селу, затим преглед и структуру пољопривредних површина на простору Косова и Метохије, анализирам карактер пољопривредне производње, дајем преглед воћарства, виноградарства и сточарства на овом простору као и поједине проблеме са којима се становништва Косова и Метохије сусретало бавећи се пољопривредом и како је југословенска држава покушавала да их реши.

СОЦИЈАЛНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА: ДОМИНАЦИЈА ПОЉОПРИВРЕДНОГ СТАНОВНИШТВА

Према југословенском попису становништва из 1931. доминирало је пољопривредно становништво, у односу на аграрну структуру, па је социјална структура у ствари била однос пољопривредног и непољопривредног становништва. Постојале су разлике између срезова на Косову и срезова

у Метохији. Највише пољопривредног становништва имао је Дренички срез (98,04%), а најмање Шарпланински (64,50%). Био је скроман проценат оних који су зарађивали у осталим гранама привреде. Неки срезови као што је био Горски, зависео је од печалбарства (рад у иностранству), јер је из њега годишње ишло у печалбу 2.941 становника, што је било 47,39% мушког становништва. Управо због тога је 15,59% становника живело у Горском срезу од индустрије и занатства. У Шарпланинском срезу проценат људи који су се бавили индустријом и занатством износио је 14,08%, а у Косовскомитровачком 12,38% становништва, док је у Дреничком био само 0,47%. У области трговине, кредита и саобраћаја највише је било становника у Косовскомитровачком срезу (9,03%) што показује да је Косовска Митровица била развијен градски центар, за разлику од Дреничког где је било најмање (0,29%).

Становништво према главном занимању на Косову и Метохији

Срез	Пољопривреда	Индустрија и занати	Трговина, кредити и саобраћај	Јавна служба, слободна занимања	Друга занимања, без занимања
Вучитрнски	88.08	4.77	1.57	2.33	3.06
Дренички	98.04	0.47	0.29	1.17	0.02
Косовскомитровачки	66.29	12.38	9.03	7.13	5.17
Ѓњилански	93.08	2.65	1.30	1.63	1.33
Грачанички	74.46	7.40	4.71	6.09	7.33
Лапски	95.90	1.63	0.49	1.55	0.43
Неродимски	89.65	4.02	3.16	2.40	0.76
Горски	79.61	15.59	1.32	2.67	0.81
Подгорски	96.92	0.76	0.43	1.67	0.21
Подримски	95.67	1.69	0.80	1.58	0.26
Шарпланински	64.50	14.08	5.96	7.35	8.11

(Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. Knj. 4: Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju 1940: 183, 269-291, 317-333)

У градовима се дакле четвртина становника бавила земљорадњом и то за издржавање себе и својих фамилија, што је значило да нису били градови у правом смислу те речи, већ прелаз између градова и села (*Правда*, 26. октобар 1937). Ако погледамо табелу занимања становника у Приштини и у Призрену, видимо да се највећи проценат становништва бавио пољопривредом, али је ипак био мало виши проценат оних којих су се бавили индустријом и занатима у Призрену.

Занимања становника у Призрену и Приштини

Место	Пољопривреда	Индустрија, занати	Трговина	Банке	Саобраћај	Јавна служба и слободне професије	Надничари и дневничари	Рентијери и пензионери	Друга занимања	Укупан број становника
Приштина	24.5	21.2	9.5	0.3	3.7	9.8	16.8	3.9	10.3	16.358
Призрен	23.2	30.0	10.8	0.3	3.2	10.8	10.8	5.9	5.8	18.955

(Михаиловић 1937: 805)

Међу пољопривредним становништвом најзаступљенији су били самосталци и закупци, јер је власник имања било једно лице, без обзира на број чланова породице, због тога што се у том периоду још увек у потпуности нису распале породичне задруге (велике породице које су чиниле више ужих породица које су живеле у истој кући). Највише самосталаца и купаца било је у Ђиланском срезу. Од лица која су зарађивала најбројнији су били тзв. помоћни чланови породице, односно они који су били способни за рад (у Звечанском округу чинила су 67,24% становништва које је привређивало у пољопривреди).

Лица која су зарађивала у категорији „Пољопривреда, шумарство и рибарство”

Срез	Самосталци и закупци		Чиновници и наместници		Рађници		Надничари и слуге		Шегрти		Помоћни чланови породице		Кућна служинча	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Вучитрн	3.521	99	4	-	136	47	404	167	-	-	4.126	3.043	-	1
Ђилане	11.346	354	5	-	276	79	904	247	-	-	11.359	10.357	-	2
Гора	1.310	272	1	-	5	-	37	1	-	-	1.052	882	-	-
Грачаница	5.627	229	10	-	358	21	849	65	-	-	5.527	3.617	-	2
Качаник	1.515	42	2	-	42	4	37	8	-	-	1.627	821	-	-
Неродимље	4.341	161	4	-	118	7	670	92	-	-	4.741	3.012	-	-
Подгора	1.870	31	2	-	47	9	151	6	-	-	2.472	708	-	1
Шарпланина	3.602	328	9	-	68	9	987	89	1	-	3.750	1.767	-	5
Дреница	3.221	132	2	-	23	20	182	61	-	-	4.369	4.569	-	-
Ђаковица	3.704	136	3	-	73	6	1.284	257	-	-	6.162	5.952	-	11
Исток	3.008	133	4	-	22	6	419	94	-	-	4.351	4.415	-	-
Косовска Митровица	2.494	115	9	-	30	2	375	27	-	-	3.262	3.360	-	3
Пећ	3.993	196	8	-	183	3	1.107	213	-	-	5.405	5.355	-	3
Подрима	4.213	158	1	-	14	1	553	45	-	-	6.072	6.047	-	4

(Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. Knj. 4: Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju 1940: 183, 269–291, 317–333)

Што се тиче категорије издржаваних лица, највећи број био је издржаван од стране самосталних и закупаца, и то пре свега у пољопривреди, а затим од осталих лица и радника, надничара и слуга, а најмање је било издржаваних од чиновника и намештеника, мада је ту и било запослено најмање људи. У Косовском округу највише је било оптерећено једно лице са 3,24 издржаване особе (Исић 1999: 164). У Горском срезу је био већи проценат оних који су били издржавани него оних који зарађују, пре свега у пољопривреди, а затим индустрији, занатима и другим занимањима. У Ђаковичком срезу је био скоро дупло већи број оних који су зарађивали у пољопривреди у односу на издржавана лица, док је у осталим срезовима била мања разлика. Био је низак проценат жена које су зарађивале (најмање у Горском, Подгорском, Качаничком и Дреничком) што је била последица друштвеног положаја жене, нарочито међу албанским становништвом. Нешто већи проценат био је у пољопривреди (Њилански срез), а најмање у трговини, кредитима и саобраћају (ниједна у Горском, по једна у Вучитрнском, Подримском, Качаничком и Дреничком срезу). Највише жена било је у категорији издржаваних лица, и то пре свега у пољопривреди, затим индустрији и занатима.

Лица која су зарађивала и лица која су била издржавана (мушкарци)

Срез	Пољопривреда, шумарство и рибарство		Индустрија и занати		Трговина, кредит и саобраћај		Јавна служба, слободна занимања		Друга занимања, без занимања	
	Лица која зарађују	Издржавана лица	Лица која зарађују	Издржавана лица	Лица која зарађују	Издржавана лица	Лица која зарађују	Издржавана лица	Лица која зарађују	Издржавана лица
Вучитрн	8.191	6.380	766	224	161	120	305	122	295	180
Њилане	23.890	18.698	793	472	350	270	411	373	363	222
Гора	2.405	2.513	260	605	53	36	229	54	6	45
Грачаница	12.371	9.406	1.521	758	790	586	1.787	515	1.219	886
Качаник	3.223	2.507	110	49	84	68	97	48	172	112
Неродимље	9.874	7.253	527	311	365	268	362	170	81	39
Подгора	4.542	3.291	42	25	31	8	103	55	14	7
Шарпланина	8.417	6.023	2.038	1.261	788	558	1.485	582	1.103	650
Дреница	7.797	5.232	45	23	37	12	125	53	1	-
Ђаковица	11.226	6.612	1.118	761	787	543	1.176	314	703	487
Исток	7.804	5.074	88	41	62	19	128	69	29	14
Косовска Митровица	6.170	4.133	1.454	600	813	567	1.200	272	434	304
Пећ	10.696	6.672	1.089	725	520	370	699	381	1.051	772
Подрима	10.853	6.862	182	127	97	64	192	129	24	11

(Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. Knj. 4: Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju 1940: 183, 269-291, 317-333)

Лица која су зарађивала и лица која су била издржавана (жене)

Срез	Пољопривреда, шумарство и рибарство		Индустрија и занати		Трговина, кредит и саобраћај		Јавна служба, слободна занимања		Друга занимања, без занимања	
	Лица која зарађују	Издржавана лица	Лица која зарађују	Издржавана лица	Лица која зарађују	Издржавана лица	Лица која зарађују	Издржавана лица	Лица која зарађују	Издржавана лица
Вучитрн	3.357	10.477	21	529	1	282	18	308	121	390
Ѓњилане	11.039	31.111	73	1.071	8	559	41	663	117	513
Гора	1.155	5.173	6	1.331	-	98	1	94	7	56
Грачаница	3.934	17.368	186	1.819	28	1.321	132	1.093	219	1.919
Качаник	875	4.490	6	118	1	148	6	101	6	245
Неродимље	3.272	14.012	33	672	7	574	39	352	75	97
Подгора	755	7.133	3	54	1	30	4	109	3	10
Шарпланина	2.198	13.130	204	2.995	25	1.379	84	1.240	329	1.662
Дреница	4.782	7.495	6	47	1	25	9	116	2	3
Ђаковица	6.362	10.165	187	1.590	9	1.327	40	659	324	988
Исток	4.648	7.558	12	98	2	68	21	136	19	28
Косовска Митровица	3.507	6.559	130	1.627	27	1.375	96	627	165	658
Пећ	5.770	10.503	159	1.538	17	905	77	752	406	1.586
Подрима	6.255	10.653	6	296	1	127	9	245	28	30

(*Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. Knj. 4: Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju 1940: 183, 269–291, 317–333*)

Највећи проценат запосленог становништва у пољопривреди није значио и највеће приходе, какви су се могли остварити у другим занимањима, па је због тога и модернизација становништва на Косову и Метохији била успорена. Процент становништва запослен у индустрији и занатству, трговини, кредитима и саобраћају, јавним службама, слободним занимањима и војсци био је низак и недовољан да покрене процесе друштвене модернизације.

ПОЉОПРИВРЕДНА ПОВРШИНА

Према попису становништва из 1931, 76,30% целокупног становништва Краљевине Југославије бавило се земљорадњом и сточарством (*Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. Knj. 4: Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju 1940: VII*). Ипак, обрађена површина земљишта којим је југословенска држава располагала била је скучена и аграрно пренасељена у односу на број пољопривредног становништва. Ако упоредимо број пољопривредног становништва из пописа 1931. са обрађеном површином према подацима из 1930. произлазило је да је на 100 ха обрађене земље долазило

114 становника који су се бавили пољопривредом. На пример, у развијеним индустријским земљама у Европи густина аграрног становништва била је знатно нижа – у Енглеској је на 100 ха долазило 30, у Француској 48, а у Немачкој 52 (Вићо 1968: 46). Аграрна пренасељеност јављала се као разлог ниског пољопривредног дохотка, слабе куповне моћи и ниске продуктивности рада (Вићо 1958: 22). Такође, сељаштву су недостајале савршеније справе и машине за које је било тешко издвојити средства. Преовађивао је примитивни „мотичарски” начин пољске привреде – ралица и дрвени плуг. Гвоздени плуг сељак није могао да приушти, а и захтевао је добро неговану теглећу стоку (Исић 1994: 101-111). Употреба вештачког ђубрива била је минимална, а услед заосталог начина обрађивања и ђубрења земље принос пољопривредних култура у Југославији је био врло низак (Вићо 1958: 59-60).

Пољопривредна површина на Косову и Метохији 1935. године

Срез	Ора- ница	Баште и вртови	Ливаде	Пашњаци	Вино- гради	Воћњаци	Баре	Свега
Гњилански	49.142 68.2%	269 0.4%	4.015 5.6%	18.351 25.5%	86 0.1%	133 0.2%	11	72.007
Горски	4.345 15.0%	9	2.358 8.2%	22.194 76.8%			5	28.911
Грачанички	40.956 59.9%	598 0.8%	10.983 16.0%	13.369 19.6%	293 0.4%	184 0.3%	1.991 2.9%	68.374
Качанички	4.580 51.8%	65 0.7%	1.082 12.2%	3.078 34.7%		53 0.6%	1	8.859
Неродимски	18.474 61.5%	215 0.7%	5.282 17.5%	5.810 19.4%	11	112 0.4%	137 0.5%	30.041
Подгорски	10.806 72.1%	143 1.0%	2.549 17.0%	1.102 7.4%	46 0.3%	33 0.2%	298 2.0%	14.977
Шарпланински	15.498 54.6%	172 0.6%	4.044 14.2%	8.454 29.8%	191 0.7%	46 0.1%		28.405
Дренички	20.230 86.4%	105 0.5%	1.407 6.0%	1.614 6.9%	5	51 0.2%		23.412
Ђаковички	12.477 38.4%	101 0.3%	8.300 25.5%	10.978 33.8%	176 0.5%	490 1.5%		32.522
Источки	18.558 51.4%	253 0.7%	7.845 21.7%	8.952 24.8%	139 0.4%	342 0.9%	19 0.1%	36.108
Митровички	9.212 37.8%	58 0.2%	2.418 10.2%	12.309 50.5%	14 0.1%	93 0.4%	202 0.8%	24.369
Пећки	13.431 40.0%	328 1.0%	10.290 30.6%	8.992 26.7%	116 0.3%	309 0.9%	156 0.5%	33.622
Подримски	24.857 70.1%	5	2.268 6.4%	8.068 22.8%	241 0.7%	11		35.450
Вучитрнски	18.222 66.8%	256 0.9%	2.259 8.3%	6.379 23.4%	26 0.1%	141 0.5%		27.283

(Пољопривредна годишња статистика 1935-1936: VI-VII)

У Јужној Србији се од 1918. до 1935. погодно земљиште за пољопривредну експлоатацију попело са 756.955 на 2,356.104 ха, што је износило 55,1% од укупне површине или за 68% више, односно за 1.599.149 ха више према стању до 1920 (Рогановић 1937: 536). Највећа пољопривредна површина налазила се у Ѓњиланском срезу (72.007 ха), где су оранице чиниле више од половине земљишта. Процент ораница био је висок и у Дреничком, Подгорском и Подримском срезу, док је најмањи био у Горском где се становништво бавило већином печалбарењем.

Скоро сва косовска земља је била смоница која се распуцавала од ветрова. Косово, висораван на око 600 м надморске висине, имало је, поред неколико притока, једну већу реку, Ситницу. Ова река је преко зиме поплављивала околна села, а преко лета би пресушила, што је, с обзиром на ретке кише, доводило до суша. За такво земљиште је било потребно шталско гнојиво, које Косово није имало. И поред својих недостатака, упоређивало се са плодном Мачвом по броју села и осталим привредним и културним творевинама. Најплоднија земља на Косову била је она у околини Липљана, али је рад на њеној обради био врло примитиван (*Службени лист Вардарске бановине*, 24. јул 1932: 4). Метохијска равница је била веома плодна земља, црница помешана са пескушом, и са доста воде за наводњавање. Имала је реке Исток, Пећку и Дечанску Бистрицу. Све до изграђивања канала од Пећке Бистрице, једини суви крај био је од Белог Поља до Истинића и Гораждевца (*Полијтика*, 27. март 1940). Најплоднији делови Метохије у овом периоду били су источки и пећки крај јер су се налазили у зони умерено континенталне климе (*Илустровани званични алманах – шемајизам Зетске бановине* 1931: 60-61).

Поседовна структура становништва утицала је у великој мери на развој пољопривреде. Распадањем сеоских породичних задруга и увећањем броја домаћинстава посед је постајао све ситнији (просечан посед у Краљевини Југославији имао је 1931. површину од 6.83 хектара). Према поседовној структури од 1931. 37,72% газдинстава имао је поседе површине од 2 до 5 хектара (Isić 1994: 101-111). На Косову и Метохији од 64.900 домаћинстава 3.100 је било без земље, односно до 0,51 ха, 4.000 са 0,51 до 1,0 ха, 9.300 са 1,0 до 2,0 ха, 24.300 са 2,01 до 5,0 ха, 16.800 са 5,01 до 10 ха, а са преко 10 ха 7.400 породица. Дакле 62,6% или две трећине пољопривредних домаћинстава живело је на поседу испод 5 ха (Хадри 1967: 57-58). На пример, највећа кућа у селу Доњој Битињи у Сиринићкој жупи имала је свега 15 хектара њива, док су куће средњег богатства имале 6–8 хектара (Урошевић 2009: 205-213).

КАРАКТЕР ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ

Пољопривредну производњу на Косову и Метохији, као и у целој југословенској држави, карактерисали су екстензивност и примитивизам. Конзервативан у свом начину размишљања, сељак је тешко примао новине

и радио је онако како су радиле генерације пре њега (Зечевих 1936: 47). Ралица за ријење земље и брана од трња и грања биле су искључиве справе за припрему земље. Гвоздени плуг, дрљача, пращачи и ваљци били су непознати у већини места. Скоро пола обрадиве земље било је под угаром, ђубрило се земљиште само за бостан и понегде за кукуруз (Вукичевих 1937: 527). Жетва се вршила српом, а негде, као у Призренском крају, модерном жетелицом. На подручју Косова и Метохије 55,8% од укупног броја пољопривредних домаћинстава која су имала поседе било је без плуга, а од укупног броја плугова отпадало је на дрвене ралице 33,8%. На Косову и Метохији 1939. било је 4 трактора, 22.187 плугова, 5 сејалица, 6 шеталица и косачица, 145 вршилица, 11 сецкалица и 642 тријера (Хадри 1967: 57–58). На подручју општине Лепосавих живело је око 400 домаћинстава од којих је само 20–25 имало плугове; у Слатини на 600 домаћинстава било је 20 плугова док је у Бањској на свака 22 домаћинства постојао само један плуг (Hadri - Avramovski 1979: 113). Аграрна реформа и колонизација су донеле извесно побољшање, као у Вучитрнском и Лапском срезу, али је напредак ишао споро. Становништво је почело да набавља и модерне земљорадничке справе међу којима највише вејалице а богатији су купили жетелице и вршалице (Урошевић 1931: 62–64).

Среске пољопривредне изложбе биле су организоване да би се видело стање пољопривреде у одређеним срезovima. На тим изложбама упадало је у очи да су насељеници-колоници имали велику улогу у напретку пољопривреде, у смислу увођења рационалности и модерних начина рада. Излагани су и производи са малих комада земљишта уз жандармеријске станице, па су они на тај начин иступили као "пропагатори напредног рада у пољопривреди" (*Јужни њрејлед* 1929: 456–461).

За унапређивање пољопривреде било је потребно ангажовање државе, пре свега давањем пољопривредног алата и колонизацијом ненасељених и напуштених терена земљорадницима из напреднијих севернијих крајева (*Пољопривредни љасник*, 15. јануар 1929: 7–8). Поред тога, било је потребно проширити земљиште за обраду претварањем пашњака у њиве и исушивањем мочварног земљишта, подићи врсту плода и квалитет производа, увести модерне справе за обраду, основати стручне пољопривредне школе са узорним имањима, увести у употребу вештачко ђубриво итд (Реговић 1937: 19–20).

Сељак је био неповерљив према свакој новини па је било потребно да код другог види повољне резултате да би сам покушао. Насељеници су имали потешкоћа са тим да увере сељаке да њиве могу сваке године да рађају и да није потребно оставити их да се „одмарају” годину дана (*Пољопривредни љасник*, 15. април 1933: 8–9). Управо зато, на унапређивању пољопривреде радило се пре свега пропагандом, па су референти проводили на терену од 8 до 10 дана месечно ради упућивања народа у рационалнији рад по свим пољопривредним гранама, одржавани су течајеви из виноградарства, воћарства, пчеларства и градинарства и дељене су пољопривредне књиге.

Тако је крајем 1935. основана Пољопривредна школа у Пећи кроз коју су прошли синови насељеника – земљорадника из Метохије. У циљу што рационалније обраде земљишта насељеницима је, у срезovima Метохије, дато 580 плугова и 14 сецкалица за кукуруз. Дељене су саднице, а рађено је и на унапређивању сточарства па су се уводила приплодна грла.¹ Ипак, пољопривредна пропаганда наилазила је на разне потешкоће јер су главно становништво сачињавали Турци и Албанци (65%) који су слабо или никако владали државним језиком (*Пољопривредни власник*, 1. јануар 1940: 9–10).

ПОЉОПРИВРЕДНИ ПРИНОСИ

Структура сетвених површина на Косову и Метохији била је претежно житарска (96,8%), док је индустријско биље чинило свега 0,4%, поврће (углавном кромпир, пасуљ, купус) 2,2%, а крмно биље – 0,6% засејаних површина (Хадри 1967: 57-58).

Метохија је нарочито била неисцрпна у богатству жита и цереелија, па је не само снабдевала тржиште житом, пасуљем и цереелијама, као и чувеним пећким јабукама и крушкама, већ је извоз вршен и ван Зетске бановине. Метохијски део имао је 120.000 становника и 98.000 хектара земље од којих је 48.350 било под културом. На хектар се добијало услед наводњавања 4.000 кг кукуруза и по 2.000 кг пшенице (Савић 1929: 168–169; *Зетски власник* 1933, бр. 33: 4). Према појединачним срезovima, пољопривредна структура је била претежно житарска. Њилане је имало 7.500 становника, а свака његова кућа имала је по 0,5, 1, 2, 3, 4–10 хектара земље на којој су радили. На хектар земље се добијало жита и кукуруза у равници 1000–1500 ока, а на планинској земљи ка Новом Брду до 700 ока (Савић 1929: 155-156). Урошевац је имао 3.930 становника, а овде се годишње производило 400 вагона пшенице, 250 јечма, 100 овса, 20 ражи, 400 кукуруза, 10 купуса, 5–6.000 комада говеда, 4.000 комада оваца, 1.000 комада коња, 2.000 комада коза, 200–300 комада свиња, 100–200 комада магараца, 2–3.000 кг масла, 5.000 комада ћурки, 2.000 комада гусака, 1.000 ком пловки, 4–500 кг ораха, 300 вагона сена, 15 вагона дрвеног угља, 8.000м³ дрва за гориво, 15 вагона креча, 15.000 кг вуне и 60 вагона цигала (Савић 1929: 156-157). Подујево је имало 1.600 становника и већина њих се бавила земљорадњом (Савић 1929: 158). У Приштини је по статистици од 1931. 24,5% становништва живело од пољопривреде (имала је око 20.000 становника). Било је и становништва које је живело од гајења стоке и продаје сточних производа. То су обично били мали привредници, имали су по 2–3 краве или биволице или 30–40 оваца. Производило се до 1.000 вагона пшенице, до 700 вагона јечма, до 600 вагона овса, 250 кукуруза, 150 ражи, 100 пасуља, 120 кромпира, 2 масла, 5 живине, 800 вагона стоке, 150 дрва, 100 дрва за грађу,

1 Архив Југославије, Председништво Министарског савета – Централни прес-биро, 38-716-895, 14. јун 1937.

500 сламе, 300 сена, 100 трске, кожа 55 вагона, 200 брашна, 15 сира, 12 вагона меда (Савић 1929:159-160; Урошевић 2009: 265). Вучитрн је имао 4.196 становника, који су живели од пољопривреде (10% од заната, 20% од трговине, 30% од земљорадње и 40% били су надничари) (Савић 1929: 161).

Принос житарица, индустријског биља, повртарских усева, сточног биља појединачних производа на Косову и Метохији 1935. године

Срез	Житарице	Индустријско биље	Повртарски усеви	Сточно биље	Угари	Свега
Ѓњилански	47.529 96.7%	45 0.9%	1.009 2.1%	147 0.3%		49.142
Горски	3.516 80.9%		29 0.7%		800 18.4%	4.345
Грачанички	36.561 89.3%	263 0.6%	1.657 4.0%	1.910 4.7%	565 1.4%	40.956
Качанички	4.456 97.3%		117 2.6%	7 0.1%		4.580
Неродимски	17.488 94.6%	41 0.2%	252 1.4%	69 0.4%	624 3.4%	18.474
Подгорски	10.449 96.7%	7 0.1%	174 1.6%	23 0.2%	153 1.4%	10.806
Шарпланински	14.377 92.8%	17 0.1%	783 5.1%	50 0.3%	271 1.7%	15.498
Дренички	19.878 98.3%	17 0.1%	264 1.3%	71 0.3%		20.230
Ђаковички	12.124 97.2%	2	296 2.4%	55 0.4%		12.477
Источки	18.169 97.9%	6	303 1.7%	80 0.4%		18.558
Митровички	8.865 96.2%	48 0.5%	192 2.1%	107 1.2%		9.212
Пећски	12.749 94.9%	11 0.1%	581 4.3%	62 0.5%	18 0.2%	13.431
Подримски	22.246 89.5%	4	217 0.9%	62 0.2%	2.328 9.4%	24.857
Вучитрнски	17.726 97.3%	7	305 1.7%	184 1.0%		18.222

(Пољопривредна годишња статистика 1935 1936: 2-123)

Што се косовског дела тиче, *Скојски власник* је писао да је у односу на кумановску, овчеполску и скопску пшеницу, косовска пшеница давала „рђав резултат у брашну, које је било бело-плаве боје, мање је примало воду и није расло добро”. Косовска пшеница је према писању овог листа била најгора по квалитету у целој Краљевини, „та је пшеница толико дегенерисана да

се у већој количини у њој налазила и дивља пшеница, звана шејтан – ђаволица, и најближи млинови је нису куповали за домаћу употребу” (*Скојски љасник*, 20. јул 1929, год. 1, бр. 21: 1; Ђорђевић 1939: 12). Без обзира на ове процене, жетва је 1936. била повољна. Косово поље дало је жетву за око 7.300 вагона (Од тога отпадало је на утоварне станице – Приштину 1.000, Липљан 1.000, Обилић 1.000, Прилужје 500, Вучитрн 800, Косовска Митровица 1.000, Урошевац 2.000). Према писању *Варгара*, требало је за извоз издвојити из Приштине 800, Липљана 800, Обилића 800, Прилужја 200, Вучитрна 500, Косовске Митровице 800, Урошевца 1500 вагона (10. јул 1936: 1). Такође, у односу на принос на 100 становника косовски кукуруз и пшеница стајали су боље него што је био случај са скопском.

Пољопривреда према областима 1929. године

Област	Принос на 100 становника у товарима	
	Кукуруз	Пшеница
Косовска	115.5	122.7
Београдска	744.1	463.0
Скопска	48.1	75.7
Сремска	686.2	337.0

(*Народно блајосишање*, 26. април 1930, бр.17: 261-262)

ВОЋАРСТВО

Воћарство на подручју Косова и Метохије је почело да се развија на модернијој основи у међуратном периоду. Иницијативу у томе преузела је југословенска држава подижући среске воћне расаднике скоро по целој Вардарској бановини (38 воћних расадника). У периоду 1930–1939. површина воћњака се утростручила. Банска управа Вардарске бановине је на томе радила тако што је сиромашнима, народним школама и жандармеријским станицама издавала бесплатно воћне саднице а осталима је продавала по нижој цени (Хадри 1967: 57-58). Међутим, према наводима политичара и насељеника Адама Прибићевића, за успешно воћарство било је потребно 700 мм годишње талога, а на Косову га је било просечно 500, па је тако воће било често изложено суши (1996: 103-107). Од воћа су се гајиле трешње, више врста шљива, разне врсте крушака и јабука и ораси (Урошевић 1931: 64-65).

На простору Косова и Метохије воћарство је било развијено у срезовима Призрен, Драгаш и Сува Река, Урошевац, Качаник, Приштина и у већем делу Гњиланског среза (*Пољопривредни љасник*, 15. август, 1 и 15 септембар 1939: 25–26). Како наводи *Варгар*, најбоља места за воћарску производњу била су Средачка жупа, Хас и још нека места на повољним положајима, где су успевале јабуке, ораси, чувена призренска трешња

(„призренска далбастија”) и кестен. У производњи грозђа истицали су се Заградска Хоча, Зјум и Дамњане. Највећи део призренског воћа трошио се на призренском тржишту а мали део се извозио по оближњим местима. Од воћа су се највише извозиле трешње и јабуке и грозђе винских сорти. Извоз на удаљенија тржишта био је ограничен, као и свест о вредности воћа. О паковању, сортирању, као и чувању воћа до продаје мало се знало. *Варгар* закључује: „Паковало се онако како би било повољно да се пренесе на коњима – у обичне сандуке или уплетене корпе и кошеве у којима се воће гњечило. Такође, паковало се све без реда, а сортирање је изостајало” (28. август 1936: 2).

Виноград и и воћњаци на Косову и Метохији 1934. године

Срез	Виногради				Воћарство (у стаблима)					
	Површина под родним виноградима		Принос вина са 1 ха	Добијено вино са укупне површине	Шљиве	Јабуке	Крушке	Ораси	Трешње	Питоми кестен
	На америчкој подлози	На домаћој								
Горски					80 (25 кг са једног стабла)	50 (60 кг са 1 стабла у кгтр)		7 (15 кг са 1 стабла)		
Њилански	42.41 ха	58.90 ха	7.81 хл	791.56 хл	40.834 (10.50)	9.869 (16.72)	22.780 (26.08)	5.716 (23.82)	470 (70)	
Грачанички	143 ха	141 ха	22.9 хл	6.360 хл	18.100 (36.13)	11.350 (49.5)	13.800 (76.26)	1.025 (111.21)		
Шарпланински	77 ха	90.14 ха	9.27 хл	1.585.60 хл	14.317 (23.21)	3.404 (771.40)	1.409 (27.5)	2.873 (29.8)	2.180 (21.6)	345 (31)
Качанички	0.25 ха				21.650 (3.20)	3.500 (17.5)	2.700 (25.55)	2.400 (18.33)	210 (38.86)	

(А), Министарство пољопривреде Краљевине Југославије, 67-28-272, Виногради и воћњаци на Косову и Метохији према статистици Министарства пољопривреде за 1934)

Виноградарство је било чувено у време Турака, али се у периоду после ослобођења од Турака лоза задржала само у околини Призрена, Пећи и Јањева, а производња је била намењена локалној потрошњи (Гавриловић 1931: 59; Савић 1929: 157-158). Како наводи Атанасије Урошевић, виноградарством су се бавили претежно Срби (1931: 64-65). Југословенска држава је у Призрену, Њилану и Урошевцу основала лозне расаднике са задатком да произведе лозне калемове на америчкој подлози. Ипак, становништво се више бавило земљорадњом, која је брже давала резултате (Буждон 1937: 563-564).

Конопљарство је било нерационално и није одговарало потребама и захтевима индустрије и извоза. Разлог томе је, према закључку Вида Ђурђевића, био што се конопља чупала уместо да се жање па влакно које се од ње добијало није било најбоље. Било је потребно унапређење и рационализација културе кудеље, да би се извозила, као и спречавање великог увоза јуте и израђевина од ње. Увоз јуте и њених прерађевина у 1934. години попео се на 30 милиона динара. Предлагало се да се јута замени конопљом где је било могуће, јер је конопља била издржљивија (Ђурђевић 1936: 311-312). Сељаци на територији између Гњилана и Кончуљске клисуре бавили су се у току зиме израдом канапа и ужарије појављујући се на тржиштима Метохије и на Косову као конкурент индустријској производњи (Petrović 1940: 9). У православним селима као што су били Горње Кормињане (60 кућа) и Петровце (150 кућа) било је најпогодније земљиште за гајење конопље (Савић 1929: 155-156). Од прерађене конопље израђивало се домаће платно, а тиме су се бавили претежно Срби, како наводи Атанасије Урошевић (1931: 62-64).

Дуван се на Косову и Метохији гајио само у Пећком и Ђаковичком крају (Нушић 2019: 56-57). Опијум су доносили насељеници из јужних крајева, као што је био случај у Гњиланском срезу где су били насељени, али је то било на мањој површини (Ђурђевић 1936: 303; Урошевић 1931: 62-64; Чучковић 1939: 17-19). Свиларство је било распрострањено у Призрену и Ђаковици (за производњу чувеног свиленог платна). На домаћем тржишту куповале су се сирове, а извозиле суве чауре, а њихов однос је био 3:1, зато што се роба откупљена у земљи једне године већим делом извозила у наредној години. Производња свилених чаура није покривала ни потребе домаће индустрије свиле као ни укупну потребу за производима од свиле (Ђурђевић 1936: 306-308).

СТОЧАРСТВО

Подручје Јужне Србије првенствено је било сточарског типа. Биљни производи са 65% продуктивне површине прерађивали су се већином стоком, а само 35% индустријом. У Јужној Србији гајили су се коњи, магарци, муле, мазге, говеда, биволи, свиње, овце, козе, зечеви, кокоши, пловке, гуске, шурке, голубови, рибе, пчеле и свилобубе. Сточарство се у Вардарској бановини сматрало граном пољопривреде, пре свега свињарство, живинарство и део говедарства. Банска управа старала се о унапређењу сточарства побољшавајући исхрану и смештај стоке. Ипак, оно није било ни напредно нити рационално (Ђурђевић 1936: 317-318).

Број стоке био је мали, нарочито онај који је представљао саставне делове пољопривредних газдинстава. Просечан број стоке једне куће може се видети на основу села Севце у Сиринићкој жупи коме је сточарство било средње јачине. Цело ово село од 170 кућа имало је свега 4.000 оваца,

700 коза и око 500 крава. Просечно на кућу долазило је дакле 28 оваца и коза заједно и 3 краве. Сточари су сваке године узимали на летње чување стоку из других крајева (Урошевић 2009: 205–213).

Сточарство 1929. године

Област	Број стоке на 100 становника		
	Говеда	Свиње	Перната живина
Косовска	29.86	8.77	83.53
Београдска	15.81	26.82	172.52
Скопска	32.53	8.29	120.07
Сремска	20.02	51.63	249.57

(*Народно блајосишање*, 26. април 1930, бр.17, 261-262)

Сточарство је било слабо у равници. Стоку у равници обично је чинило пар волова или бикова за рад, крава и мали број оваца за мужу. Свиња је за сељака била „врело прихода”, али пошто је био велики број муслимана оне су се слабије тражиле (8,77%) (Прибићевић 1996: 103-107). Коњи и магарци били су ретки. Поједини домови имали су 50–300 оваца, 30–50 коза, око 10 крава и 3–4 коња (Урошевић 1931: 62–64). У Косовском округу на 49.900 говеда било је 4.400 бивола, који су били јачи за терет од волова, а и муслиманско становништво је конзумирало млеко биволице уместо масти, па је тако у Призрену на 720 крава долазило 235 биволица (Савић 1922: 94–95).

Стока није негована адекватно, смештена у нездравим стајама и склоништима и лоше храњена. У целој Вардарској бановини било је засејано за сточну исхрану свега нешто више од 10.000 хектара. Било је неопходно да се сточарство унапреди, па се на банским већима инсистирало да стручњаци проведу више времена на терену, а мање у канцеларијама. Ипак, напредак је кочила примитивност албанских сточара који су тешко прихватили државне новине (*Службени листи Вардарске бановине*, бр. 834, 1938: 11–13).

Овчарство је имало највећи значај за јужну Србију због природе пашњака као и због тога што су овце биле прилагођене екстензивним (често и нерационалним) приликама, екстремној клими, отпорне према болестима и заразама. Гајила се косовска шарпланинска, овчеполска и влашка овца (*Вардар*, 4. јануар 1934: 3; Цијук 1937: 573, 583). Григорије Божовић помиње посебан тип овце, чије су „име Арнаути братски поделили са Србима: bardh-ока, тј. Белоока” (2006: 158). У Метохији је преовлађивало црвено – метохијско говече које је било једно од најбољих аутохтоних говеда (*Пољопривредни гласник*, 15. јули – 1. август 1938: 1–3). У Приштини је постојала сточарска станица која је имала задатак гајења црвеног метохијског говечета које се показало као „скромно по храни и издашно на млеку а отпорно против болести” (*Службени листи Вардарске бановине*, бр. 834, 1938: 11–13).

НЕКИ ОД ПРОБЛЕМА ПОЉОПРИВРЕДЕ: АГРАРНА КРИЗА И ПРЕЗАДУЖЕНОСТ СЕЉАШТВА

Први знаци аграрне кризе у Југославији јавили су се већ од 1926, појавом тенденције опадања цена а од 1929. криза се повећала све већим падом цена пољопривредних производа које је трајало до 1935. Цена пшенице 1929. била је 265, кукуруза 256, а 1935. пшенице 165,4, кукуруза 100,2 динара (Vučo 1958: 78). Југословенска држава је покушала да реши проблем државном интервенцијом па је основала 1930. Привилеговано акционарско друштво за извоз земаљских производа (Призад) које је имало задатак да врши откуп пољопривредних производа за извоз и да на тај начин побољша цене у земљи искључивањем посредника при извозу. Пошто ове мере нису могле да спрече даљи пад цена, држава је 1931. дала Призиду монополско право на извоз и увоз пшенице, ражи и брашна, прописујући откупне и продајне цене пшенице у земљи – 160 за 100 кг, а на унутрашњем тржишту по 240–270 дин. Цео овај систем претрпео је неуспех јер Призад није располагао са довољним новчаним средствима (држава је дала 150 милиона динара), а многи сељаци су морали да продају пшеницу испод утврђене откупне цене (Dimitrijević 1962: 132–133; Vučo 1958: 81).

Проблем који је такође успоравао модернизацију пољопривреде било је презадужено сељаштво. Држава је, да би смањила пропадање презадуженог сељаштва, донела 1932. Закон о заштити земљорадника којим се одлажу сва плаћања и све принудне продаје непокретне и покретне имовине сељака због неплаћених дугова. Сељачки мораторијум проглашен овим законом требало је да траје шест месеци до коначног регулисања овог питања али то привремено стање било је продужавано више пута законима, уредбама и правилницима те је трајало све до 1936. када је донета Уредба о ликвидацији земљорадничких дугова на основу које је Привилегована аграрна банка преузела на себе сва сељачка потраживања од приватних банака и кредитних задруга. Уредба се односила на дугове настале пре доношења Закона о заштити земљорадника априла 1932. Пуну заштиту установљену Уредбом имали су земљорадници чији поседи нису прелазили 50 ха и породичне задруге чији поседи нису прелазили 100 ха обрадиве земље, а ограничену заштиту земљорадници и задруге преко ових земљишних површина. Ликвидација дугова вршила се на следећи начин – ако укупан дуг земљорадника установама није прелазео износ од 25.000 дин онда се смањивао за 50%, а ако је прелазео 25.000 смањивао се за 30% уз одређене олакшице. Смањени дуг отплаћивао је дужник Аграрној банци у року од 12 година са 4,5% камате. У случају неисплате доспелог оброка банка је стицала право да одмах тражи наплату целокупног остатка дуга продајом дужникових покретности и непокретности судским путем. У погледу хипотекарних дугорочних зајмова земљорадника који су се код Државне хипотекарне банке задужили у времену од свршетка Првог светског рата до 20. априла 1932. Уредба је на те зајмове снизила каматну стопу на 4,5%

и продужила рок исплате зајмова на 32 године рачунајући од дана првобитног задужења. Порески терет земљорадника остао је непромењен. Извесно смањење пореске стопе од 12 на 10% извршено је 1931, а следеће године за 20% али са важењем од једне године (*Уредба о ликвидацији земљорадничких дугова од 25. септембра 1936 са њиховим и осталим одредбама за њено извршење 1938*).

Задужење сељачких газдинстава 1932. године

Област	Број сељачких газдинстава	Број задужења газдинстава	% Задужења газдинстава	Износ задужења у мил. дин.	Просек задужења по газ. у дин.
Југославија	1.985.725	700.630	35,3	6.830,3	9.749
Косово и Метохија	69.574	18.949	28,7	113,9	6.011

(Марковић 1999: 308)

Сељаци су били организовани у задруге, а постојала је Филијала главног савеза српских земљорадничких задруга у Скопљу основана 1929. Било је укупно 309 задруга у Вардарској бановини. У Скопљу је основан Савез аграрних задруга 1931. који је своје задруге помагао „морално и материјално”, а обратио је нарочиту пажњу на снабдевање пољопривредним справама, семеном, стоком и вештачким ђубривом. У Скопљу је 1932. основана и бановинска задруга за пољопривредни кредит, а на територији јужне Србије било је 188 таквих месних задруга. Било их је 12 у Грачаничком, 7 у Пећком, 6 у Њиланском и 5 у Источком срезу. Задатак ових задруга био је да дају пољопривредни кредит на јемство својим члановима – за набавку семена, за обраду земље, за набавку људске и сточне хране с тим да се позајмице врате после жетве (Михаиловић 1937: 628-634). Задругари окупљени иницијативом Косовске Земљорадничке Житарске задруге на прослави задружног дана у Приштини 2. јула 1933, донели су резолуцију у којој су тражили да се извоз производа спроводи преко државне институције уз искључиву сарадњу земљорадничких сеоских задруга, као и да се задруге помогну кредитима.²

ЗАКЉУЧАК

После завршетка Првог светског рата Косово и Метохија били су неразвијени простор југословенске државе али са значајним природним потенцијалима. Већина становништва бавила се пољопривредом

2 АЈ, Двор Краљевине Југославије, 74-56-258, Резолуција задругара за извоз производа, 2. јул 1933.

али на примитиван начин на малом поседу који је доминирао. Највише пољопривредног становништва имао је Дренички срез. Пољопривреда је била присутна и у градовима, па самим тим они нису били градови у правом смислу те речи већ нека врста прелаза између села и градова. Највећи проценат запосленог становништва у пољопривреди није значио и највеће приходе, какви су се могли остварити у другим занимањима, па због тога је и модернизација становништва на Косову и Метохији била успорена. Процент становништва запослен у индустрији и занатству, трговини, кредитима и саобраћају, јавним службама, слободним занимањима и војсци био је низак и недовољан да покрене процесе друштвене модернизације. Највећа пољопривредна површина налазила се у Њиланском срезу, где су оранице чиниле више од половине земљишта. Захваљујући насељеницима на простор Косова и Метохије, новине у сваком погледу, па и пољопривредном, почеле су да продиру на села и градове. Југословенска држава је улагала напоре да модернизује пољопривреду али су се становници села тешко одвајали од начина производње присутног генерацијама пре. Требало је да сељак види добре резултате па да и сам прихвати новину. Веома је било тешко продрети до свих становника нарочито оних који су припадали турском или албанском делу популације који нису скоро ни знали државни језик. Природни потенцијали које је овај простор имао требало је искористити на најбољи могући начин али је за то требало улагање државе и труд становништва да се прилагоди модернизацијским процесима.

ИЗВОРИ

Архив Југославије (Београд)

- 1) Двор Краљевине Југославије (74)
- 2) Министарство пољопривреде Краљевине Југославије (67)
- 3) Председништво Министарског савета – Централни прес-биро (38)

ЛИТЕРАТУРА

- Бабовић-Распоповић 2002: Сенка Бабовић-Распоповић. *Културна историја у Зетској бановини: 1929-1941*. Подгорица: Историјски институт Црне Горе: САНУС.
- Божовић 2006: Григорије Божовић. *Слике Косова и Метохије: историја и репортаже*. Приштина: НУБ „Иво Андрић“.
- Буждон 1937: Вјекослав Буждон. „Вођарство”. *Споменица двадесетипетојогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937*. Ур. Алекса Јовановић. Скопље: Штампарија „Јужна Србија”, 561-565.
- Вукичевић 1937: Јанко Вукичевић. „Пољска радиност”. *Споменица двадесетипетојогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937*. Ур. Алекса Јовановић. Скопље: Штампарија „Јужна Србија”, 523-531.

- Гавриловић 1931: Мил. Р. Гавриловић. *Развитак банкарства и привреде у јужној Србији*. Скопље: Графичко-индустриско предузеће Крајничанац.
- Гавриловић 1933: Мил. Р. Гавриловић. *Привреда Јужне Србије*. Скопље: „Немања” задужбинска штампарија Вардарске бановине.
- Ђорђевић 1939: В. Ђ. Ђорђевић. „Биљна производња Вардарске бановине”. *Пољопривредни гласник*, 15. август, 1. и 15. септембар 1939, 12.
- Ђурђевић 1936: Вид Ђурђевић. *Неколико привредних проблема вардарске бановине*. Београд: Млада Србија.
- Зечевић 1936: Секула Зечевић. *Сиромаштво Југославије: предлог за увођење и организацију обавезне радне службе*. Београд: Задружна штампарија.
- Илустровани званични алманах-шемајизам Зетске бановине. Год. 1* 1931. Цетиње: Краљевска банска управа Зетске бановине.
- Исић 1999: Момчило Исић. *Социјална и аграрна структура Србије у Краљевини Југославији: (према попису становништва од 31. марта 1931. године)*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Јубиларни зборник живих и рада Срба, Хрвата и Словенаца: 1918-1928. Део 1* 1928. Београд: Матица живих и мртвих СХС.
- Марковић 1999: Петар Марковић. „Пољопривреда Југославије 1918-1991”. *Југословенска држава: 1918-1998*. Ур. Ђорђе О. Пиљевић. Београд: Институт за савремену историју: Институт за новију историју Србије: Војноисторијски институт; Подгорица: Историјски институт Црне Горе, 305-311.
- Михаиловић 1937: Петар Т. Михаиловић. „Задругарство”. *Споменица двадесетипетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937*. Ур. Алекса Јовановић. Скопље: Штампарија „Јужна Србија”, 627-634.
- Михаиловић а 1937: Арх. Јосиф Михаиловић. „Развитак градова и варошица од ослобођења до данас”. *Споменица двадесетипетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937*. Ур. Алекса Јовановић. Скопље: Штампарија „Јужна Србија”, 799-817.
- Нушић 2019: Бранислав Нушић. *Косово: опис земље и народа*. Београд: ПортаЛибрис. *Пољопривредна годишња стайистика: (производња - извоз - увоз): 1935-1936*. Београд: Министарство пољопривреде.
- Прибићевић 1996: Адам Прибићевић. *Од јосифодина до сељака*. Загреб: Српско културно друштво Просвјета.
- Рогановић 1937: Благоје Рогановић. „Биљна производња”. *Споменица двадесетипетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937*. Ур. Алекса Јовановић. Скопље: Штампарија „Јужна Србија”, 533-559.
- Савић 1922: Миливој М. Савић. *Наша индустрија и занати: њине основице, стање, односи, важност, путеви, прошлост и будућност. Део 1*. [Б. м.]: Министарство трговине и индустрије.
- Савић 1929: Миливој М. Савић. *Наша индустрија и занати: њине основице, стање, односи, важност, путеви, прошлост и будућност. VIII део*. Београд: Издања Министарства трговине и индустрије.
- Славковић Мирић 2018: Божица Славковић Мирић. *Полијичке, економске и културне прилике на Косову и Метохији 1929-1941*. Београд: ИП Просвета; ИП Принцип.
- Уредба о ликвидацији земљорадничких дугова од 25 септембра 1936: са правилицима за њено извршење* 1938. Београд: Г. Кон.
- Урошевић 1931: Атанасије Урошевић. *Горња Морава и Изморник*. Београд: Народна штампарија.

- Урошевић 2009: Атанасије Урошевић. *О Косову: ѓрадови, насеља и друѓи анѓро-ѓоѓеоѓрафски сѓиси*. Приштина: Народна и универзитетска библиотека „Иво Андрић”.
- Хадри 1967: Али Хадри. ”Косово и Метохија у Краљевини Југославији”. *Истѓоријски ѓласник*, 1-2, 51-84.
- Џијук 1937: Александар Џијук. „Сточарство”. *Сѓоменица двагесетѓиѓгодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937*. Ур. Алекса Јовановић. Скопље: Штампарија „Јужна Србија”, 573-587.
- Чучковић 1939: Михајло Чучковић. *Оѓиумско ѓиѓћање и изљеди на ѓреоријентѓацију ѓривреде Јужне Србије*. Скопље: Културна лига.
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. Knj. 4: Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju* 1940. Beograd: Општа државна статистика.
- Dimitrijević 1962: Sergije Dimitrijević. *Privredni razvitak Jugoslavije: od 1918. do 1941. godine: predavanja održana na Visokoj školi političkih nauka. Nastavno područje 3, Društveni sistem i društveni razvoj Jugoslavije*. Beograd: Visoka škola političkih nauka.
- Hadri, Avramovski 1979: Ali Hadri, Živko Avramovski (ur.). *Kosovska Mitrovica i okolina*. Priština: Institut za istoriju Kosova; Beograd: Institut za savremenu istoriju; Kosovska Mitrovica: Odbor za izdavanje monografija.
- Isić 1994: Momčilo Isić. „Sitnoposedništvo kao kočnica ekonomske modernizacije Srbije u prvoj polovini XX veka.” *Srbija u modernizacijskim procesima XX veka*. Zbornik radova. Ur. Latinka Perović, Marija Obradović, Dubravka Stojanović. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 101-111.
- Jovanović 2002: Vladan Jovanović. *Jugoslovenska država i Južna Srbija: 1918-1929: Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*. Beograd: INIS.
- Perović 1937: Rade M. Perović. *Kraljevina Jugoslavija: kratak pregled*. Skoplje: Izdavačka knjižarnica „Slavija”.
- Petrović 1940: Zdravko Petrović. *Industrija i rudarstvo Južne Srbije (Vardarske banovine)*. Beograd: Industrijski kurir.
- Vučo 1958: Nikola Vučo. *Poljoprivreda Jugoslavije: 1918-1941*. Beograd: Rad.
- Vučo 1968: Nikola Vučo. *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930-1934*. Beograd: Prosveta.

Božica Ž. SLAVKOVIĆ MIRIĆ

BETWEEN STAGNATION AND MODERNIZATION:
A LOOK AT THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN KOSOVO
AND METOHİJA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Summary

Agriculture in Kosovo and Metohija was the main economic branch. Nevertheless, it was insufficiently developed, because the production was extensive, a primitive way of tilling the land and small holdings prevailed (34.3% consisted of holdings up to 2 ha). The population was mostly engaged in farming, sowing corn and wheat, while industrial and fodder plants were not represented. The Metohija land was very fertile

for cultivation, especially the East and Peć region. Fruit growing (growing apples and plums) was also developed in Metohija (in Kosovska Mitrovica, Prizren and Uroševac). Animal husbandry was extensive, and the quality of the livestock was poor. Based on archival sources, professional literature, diaries and press, the paper investigates the attempts of the Yugoslav state to improve agriculture and to introduce a more modern way of tilling the land and raising livestock among the peasants. Nevertheless, the modernization that the Yugoslav authorities tried to introduce was poorly accepted by the peasants in Kosovo and Metohija. Agrarian reform brought some improvement, but progress was slow. The improvement of agriculture was primarily done through propaganda, courses in viticulture, fruit growing, beekeeping and horticulture were held and agricultural books were distributed. At the end of 1935, the Agricultural School was founded in Peja, through which the sons of settlers - farmers from Metohija passed. In order to cultivate the land as rationally as possible, agricultural tools were distributed to the settlers. However, agricultural propaganda encountered various difficulties because the main population consisted of Turks and Albanians (65%) who had little or no command of the state language.

Keywords: Agriculture, Animal husbandry, Kingdom of Yugoslavia, Kosovo and Metohija.